

Dil ve Halk Bilimi Derlemeleri Üzerine

Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN

Dil veya ağız çalışmaları için alan derlemeleri yapılıyorsa, buralarda toplanan ve ağız özelliklerini yansıtan bütün metinlerin aynı zamanda o yörenin kültür özelliklerini de ortaya koyan önemli veriler olduğunu biliyoruz. Bu yolla elde edilen metinlerin hemen hemen hepsinin halk bilimi ve onun alt dallarıyla, konularıyla ilgili olduğu kaçınılmaz bir gerçek olarak, yapılan bütün yayınlarda kolaylıkla görülmektedir. Ancak Cumhuriyetimizin kurulduğu yıllardan beri İstanbul ile Ankara üniversitelerinde derleme veya araştırma için gerekli olan özel yöntemler, teknikler ders programlarında yer alamadığından gerek amatörlerin, gerek bilim adamlarının derledikleri metinlerde tutarlı olamadıklarını da, daha sonradan yayınladıkları örnek metinlerden anlıyoruz. Ağız araştırması için hazırlık yapan insanın derlemelerini yapacağı yerleşme merkezi ile ilgisi veya bağlantısı bu çalışmalarında çok açık olarak anlatılmamıştır veya yüzeysel bilgiler verilmiştir. Ağızlar dışında sadece halk bilimi konularında derleme yapanların da yıllardan beri aynı yanlış sürdürmekte olduğunu görüyoruz. Seçilen bölgenin veya köyün hangi özelliklerine göre derlemelerde ön plâna çıkarıldığı, bir il veya bölgede o köyün veya köylerin diğer köy veya köylere neden tercih edildiği pek uzun boylu anlatılmamıştır. Bu belli olmadığından daha önceki veya sonraki derleme veya araştırmalarla karşılaştırma yapma mümkün olmamaktadır. Böylece oralarda bir değişim veya gelişim olup olmadığı da pek kolay belirlenememektedir.

Türkiye’de ilk ciddi ağız araştırması yapan ve bizzat topladığı metinleri işleyen Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu’nun 1940 yılında çıkardığı kitabına¹ baktığımızda derlemelerde sıkıntılarla karşılaştığını, özellikle malzeme derlediği kaynak kişilerin tutumunun farklı olduğunu, bazı yerlerde kendisine yardım eden aracı kişilerin -ki bunlar arasında kendi öğrencileri olup, oralarda öğretmenlik yapan Şükrü Elçin, Samim Kocagöz vd. vardır- bu sıkıntılarını hafifletilmesinde rol oynadıklarını görüyoruz. Ancak Caferoğlu ne derleme yapılan köylerden, ne kaynak kişilerin kimlik özelliklerinden, ne yerleşme mer-

¹ *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme -I-*, İstanbul Üniversitesi yayınları: 105, İstanbul 1940, 219 s.

kezlerinin coğrafya içindeki konumundan söz etmiş, ne de herhangi bir harita veya kroki eklemiştir. Kaynak kişileri metinlerin altında adları, köy ve ilçeleriyle göstermiştir. Söz gelimi; “Halil, Atlıhisarlı: Şuhut nahiyesi”, “Ömer Emir-dağlı”, “Bekir Boğaoğlu/Boğaoğlu, Salar köyünden”, “Ramazan; Dinar: Hacı Beşirli köyünden”, “Abdurrahman Türkân, Eğirdir: Karaağaç, Çarsaray köyünden”, “Mustafa Aktaş, Zeytin köylü”, “Şükrü Hacı Ahmet oğlu, Tire: Karaçam köyünden” vb... Aynı davranışı 1941’de basılan eserinde de² sürdürmüş olan Caferoğlu zor şartlar altında yaptığı derlemelerde hep halk bilimiyle ilgili metinleri toplayıp yayınladığını da söylemekten geri kalmaz. Bu tutumunun ortaya koyduğu ağızlarla ilgili kitaplarındaki bütün metinlerde aynen korunduğunu ve herhangi bir farklı aktarış biçiminin olmadığını görüyoruz.

Daha sonraki yıllarda yine akademik personel tarafından sürdürülen ağız araştırmalarında hemen hemen derleme ile ilgili bütün bilgilerde Caferoğlu’nun izinden gidildiği, açıklamaların yeteri kadar yapılmadığı, köylülerin niçin, nasıl seçildiğinin gösterilmediği, kaynak kişiler hakkında çok az kimlik bilgisinin eklendiği; söz gelimi, mesleği veya ağızındaki dişlerin durumu (Z. Korkmaz), anlaşılmaktadır. Prof. Dr. A. Caferoğlu’nun derleme metinlerinin hemen sonunda verdiği ve şablon hâline getirdiği kaynak kişinin adı, soyadı, yaşı, derleme yeri veya kaynak kişinin köyü ile derlenen metnin konusu, baş tarafta hiçbir ekleme yapılmadan ve değiştirilmeden yıllarca aynen korunarak günümüzdeki yayınlara kadar sürdürülmüştür.³

Ağız araştırmalarında durum böyle iken, halk bilimcilerin yaptığı derlemelere baktığımızda da pek farklı bilgilerin bulunduğunu söyleyemeyiz. Türkiye’deki halk bilimi derlemeleri tarihinde eski yayınlarda da hemen hemen aynı tutumun uygulandığını görüyoruz. Ne periyodik yayınlarda, ne kitaplarda derlenen metinlerle ilgili olan ve araştırmanın can alıcı noktası gibi görünen, o alan çalışmasını daha da değerli kılan geniş açıklamalar bulunmamaktadır. Bu önemli eksikliğin ancak son yıllarda, ara sıra da olsa, bazı kitaplarda farkına varıldığı, derlemeyle ve yöreyle ilgili bilgilerin verildiğini görüyoruz.⁴

² *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme -II-*, İstanbul Üniversitesi yayınları: 136, İstanbul 1941, 175 s.

³ Bk. Dr. Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, Ankara 1956 ile *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara 1963; Dr. Turgut Günay, *Rize İli Ağızları*, Ankara 1978; Dr. Ahmet B. Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, Ankara 1983; Dr. Fatma Özkan, *Osmaniye Tatar Ağızı*, Ankara 1997; Doç. Dr. Sadettin Özçelik-Yard. Doç. Dr. Erdoğan Boz, *Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağızı*, Ankara 2001; Doç. Dr. Necati Demir, *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara 2001. Diğer araştırmalarda da bunlardaki tutumun ötesine geçilmemiş, Caferoğlu’nun ortaya koyduğu şablonun dışında başka bir derleme ve inceleme plânı yapılmadan ek bilgiler ve metinlerle ilgili geniş açıklamalar okuyucuya ulaştırılmamıştır.

⁴ Bu konuda örnek bir çalışma için bk. Nestrin Baraz (hızl.), *Eskişehir’in Halkbilimsel Değerleri I-II*, Anadolu Üniversitesi yayınları, Nu.: 181, Eskişehir 2000.

Üzerinde açık açık durulmayan bir başka konu, derleme yapılan köy veya köylülerin çevredeki köylerle olan fizikî bağlantılarıdır. Türkiye'nin hemen her bölgesinde coğrafyanın farklı karakterlerde görünen köy tiplerine sahip olduğunu biliyoruz. Dağ köyleri, orman içi köyleri, ova köyleri vb. birbirlerine ne kadar da yakın olsalar, yine de aralarında birtakım fizikî engeller bulunmaktadır. Akar sular, göller, dağlar, ormanlar, obruklar vb. fizikî engeller köylerin yerleşmesini ve birbiriyle olan ilişkilerini de çok yakından etkilemiştir. Türkiye, coğrafyası bakımından yedi ayrı bölgeye ayrılmasına rağmen, bu yedi bölge içinde birbirinden çok farklı görünen yerleşim merkezlerine sahiptir. Aynı bölgede söz konusu olan derlemelerde veya ağız araştırmalarında değişik özellikler taşıyan çok küçük merkezlerin de karşımıza çıktığını biliyoruz. Yabancı literatürde gördüğümüz ve özel araştırmalara konu olan, varlıkları ayrı ayrı ele alınan bu küçük ama tamamen değişik özellikler gösteren merkezlerin bulunduğu yerlere "dil adaları" adı verilmektedir. Dil ve ağız araştırmalarında karşılaştığımız bu tür yerler, halk bilimi konularında da özgün ve değişik özellikleriyle dikkatleri üzerine çeker. Dil araştırmacılarının terimleştirdiği gibi, halk bilimi uzmanları da bu tür noktalar için "folklor adası" terimini kullanabilir. Özellikle yabancı ülkelerin bazılarında gördüğümüz dil atlaslarında ya da folklor el kitapları ile atlaslarında farklı renklerle yahut çizgi taramalarıyla gösterilen bu "ada" oluşturan yerler, memleketimizde de yaygındır. Ancak bugüne kadar bizde böylesine geniş kapsamlı çalışmalar yapılmadığından kesin bir merkezi ve adayı göstermek mümkün olamamaktadır.

Dil veya folklor adalarının, içinde yer aldığı bölgede nerelere kadar uzandığının belirlenmesi veya özelliklerinin ana araştırma ve derleme bölgesindeki özelliklerden ne kadar farklı olduğu mutlaka gösterilmelidir. Burası küçük bir ada biçiminde kalacağı gibi, bazen fizikî engeller veya oluşumların yardımıyla başka yönlere doğru da genişleyebilir. Ama bölge içinde böyle bir oluşumla karşılaşılsa, artık bu genişleyen ve yayılan özellikleri ayrı bir alt ağız veya halk kültürünün küçük bir grubu olarak nitelendirmek daha doğru bir yaklaşımdır. Türkiye'de kıyı bölgeleriyle iç bölgeler arasında bu tür kültürel geçiş havzaları veya bölgeleri görmek, sık karşılaşılan bir durumdur.

Burada yapılacak en doğru iş, derleme yapılan köylerin, ilçelerin ve ilin ayrı ayrı idarî ve fizikî haritaları ile hatta gerekiyorsa krokilerinin de aktarılmasıdır. Büyük ölçekli haritalar yerine çok daha küçük ölçekli, söz gelimi 25.000 veya 10.000, haritalar üzerindeki renklendirmeler veya taramalar gösterilmelidir. İdarî sınırların hem Osmanlı Devleti zamanında, hem Türkiye Cumhuriyeti'nin seksen yıllık genç tarihi içinde zaman zaman değiştirildi-

ğini de biliyoruz. Dün bilmem hangi ilçeye veya ile bağlı olan köy, bugün başka komşu bir ilçeye veya ile bağlanır. Yarın yine sınırlarla oynanır ve bağlanan merkez değiştirilebilir. Hatta iller ilçeye, ilçeler ile kolaylıkla çevrilebilir. Bütün bu sınırlarla oynamaların kısır çekişmeler içinde kalıp, sosyal bilimlerden zerre kadar nasibini almamış, kısa vadeli basit çıkarlar sağlamak isteyen dar görüşlü politikacılar eliyle gerçekleştiğini de yıllardan beri gördüğümüz için, halk kültürü ve ağız ürünlerini yüzde yüz bir kesinlikle “şu ilindir” diye nitelendirmemiz çok yanlış olacaktır. Özellikle son yıllarda gazetelerde, radyo ve televizyonlarda tartışma konusu hâline getirilen kebaplar, halk oyunları, el sanatları, giysiler, bazı yemekler, türküler bunlar arasında sayılabilir. Bütün bu noktalar göz önüne alınarak ağız araştırmalarında seçilmek istenen köy veya diğer küçük yerleşim merkezlerinin neden seçildiğini de okuyuculara açıklamak gerekir.

Genellikle ağız araştırmaları ve halk bilimiyle ilgili derlemeler ya bir aracının yardımıyla veya önerisiyle yine aracının öncelik verdiği yerde gerçekleşmekte, ya da fazla masraflı olmasın diyerek gidiş-geliş kolay, ana ve ara yollara yakın, ekonomik olarak biraz daha gelişmiş köyler yeğ tutulmaktadır. Hatta eski yıllarda belki de çeşitli imkânsızlıklar yüzünden köylere bile gidilmeden, kent merkezinde oturup, pazar veya panayırlara gelen köylülerden, iş icabı hükûmet konağına gelen insanlardan derlemelerin yapıldığını bildiğimiz gibi, kışlalarda veya hapisanelerde birçok kaynak kişiden metinler alındığı yayınlanan derlemelerden belli olmaktadır. Bu metinlerin niçin o kaynak kişiden alındığı ve hangi sebeplerle onun diğer insanlara tercih edildiği konusunda da, ne yazık ki, kitaplarda bilgi bulamıyoruz. Kaynak kişinin sadece yaşlı olması mı başlı başına bir tercih sebebidir? Derlemeciye yardımcı olan aracı mı onu seçip getirmiştir? Böyle ise aracı hangi özelliklere ağırlık verip, bu kişiyi derlemecinin önüne getirmiştir? O köyün en iyi ve doğru temsilcisi -ağız veya halk bilimi bakımından- gerçekten bu kaynak kişi midir?... Ve daha nice sorular cevaplandırılmamış, hep boşlukta kalmıştır. Ancak kaynak kişileri şimdilik bir başka yazıya bırakıp, ağız araştırmacısını, derlemeciyi yönlendiren aracı kişi üzerinde durmak istiyorum. Derlenen metinlerin o bölgeyi karakterize etmesi ön plâna çıktığından, bu metinlere aracılık yapan kişinin de çok iyi bilinmesi gerekir.

Derlemeci veya ağız araştırmacısı bizzat kendisinin yaşamadığı, yani alan araştırmasında yabancılığının zaten o alan araştırması için kaçınılmaz bir şart, *conditio sine qua non*, olarak önceden kendini kabul ettirmiş görüldüğü bir durumda ve ortamda, kendisine iletişim kapılarını açacak bir yardımcıya, bir aracıya ihtiyaç duyar. Bu aracı bir kaynak kişi değildir ve olmamalıdır da...

Ağız derlemelerinde asıl kaynak olan kişinin güvenini kazanmış, onu yakından tanıyan, yerine göre nazı geçen, kaprislerine göz yuman ve alınan bilgi ve metinler sırasında -belki- aktarma işinin de kolaylaşmasını sağlayan aracı kişinin araştırmacının/derlemecinin de hangi konularda bilgi aradığını çok iyi bilmesi veya birlikte çalışmalara başlamadan önce derlemeci tarafından iyice bilgilendirilmesi gerekmektedir. En iyisi derleme yapılması gereken konularda yakın ilgisini gösteren, daha önceleri bu dalda veya bununla ilişkili bilim dallarında eğitim görmüş olan, sözünü bilen, çekingen veya itici, saldırgan olmayan birinin aracılık görevini üstlenmesidir.

Aracı, son yıllarda Amerika'dan ithal edilen terimiyle bir 'key person' değildir. Derlemecinin güvendiği, çalışılan alanı ve konuları iyi bilen, daha önce alan ve konularla ilgili olarak gözlemler yapan, kendi iş, meslek, yaş ve statüsü bakımından daha alt ve üst gruplarda bulunanlarla iyi ilişkiler kuran, konuşmasını ve konuşturmasını bilen, yerine ve zamanına göre maddî ve manevî fedakârlıktan kaçınmayan, eli açık, samimî, herkes tarafından tanınan ve sevilen bir kişi olmalıdır. Dışarıdan gelen 'taşralı' derlemecinin, kendisinin yaşadığı ortamı ve durumu hafife almaması, basit görmemesi için aracı, bazen gerçekleri az veya çok gizlemeye veya başka türlü yorumlayarak daha güzel, zengin, rahat ve çağdaş bir ortam içinde bulunduğu kanaatini derlemecide, biraz zorlamayla da olsa, yerleştirmeye çalışır. Aracının bu tür ön yargılardan uzaklaşması, derlemecinin ona göstereceği ilgi, yakınlık ve içtenlikle sağlanabilir. Derlemecinin çeşitli yönlerden bu aracı kişiyi denetlemesi, ön yargılardan uzak olup olmadığını pek fazla üstüne gitmeden, sorularıyla onu bunaltmadan öğrenmeye çalışması doğru olur.

Derlemeci, aracı kişinin kaynak kişi veya kişileri yeteri kadar önceden aydınlatmadığı, bilgilendirmediği durumlarda bir hayli sıkıntı çekebilir. Kaynak kişi çoğu zaman içtenlikle davranmaz, sorular karşısında isteksiz veya kaçamak cevaplar verir, yahut para ve zaman bakımından kendisinin ileride sıkıntı çekeceğini tahmin ettiğinden yanlış, gereksiz, önceden hesaplı ve saptırıcı cevaplarında ısrar eder, haklı ve doğru davrandığını göstermeye çalışır. Arada böyle bir soğukluk oluşunca, artık sağlıklı ve doğru bir görüşmenin yapılamayacağı açıktır. Aracı kişi böyle soğuk bir havanın oluşmasına derhâl müdahale etmeli, işlenen konuyu gündemde aynı sıcaklıkta tutabilmek için özellikle kaynak kişi üzerindeki etkisini yoğunlaştırmalı, görüşmenin sonuçsuz kalmasını sempatik davranışlarıyla, tatlı diliyle engellemelidir. Bu arada derlemecinin de en doğal hâliyle orada olduğunu belirtmesi, aracının çabalarına olumlu jest ve mimiklerle destekte bulunmalı, kaynak kişinin içine girdiği şüpheli, çekimser hatta itici havasından bir an önce kurtulmasına yardım

etmesi gerekir.

Hem derlemecinin hem aracının daha görüşme öncesinde birbirlerini uyarıp, kaynak kişiye rahatsızlık verecek bir ortam oluşmamasını sağlamaları gerekir. Bunun için her ikisinin de samimî ve dostluk içinde geçen bir konuşmaya hazırlanmalarının yanı sıra, kaynak kişinin karşısında yorgunluk, sabırsızlık, acelecilik, şaşkınlık veya bunalmış bir görüntü vermemeleri şarttır. Ayrıca konuşmaların araştırma konusundan uzaklaşıp gayriciddî, lâubali ve ilgisiz bir hava yaratmasına engel olunmalıdır.

Başka önemli bir nokta da derlemecinin kendi düşüncelerini kaynak kişiye kabul ettirmek için sürekli olarak baskı yapmasıdır. Sözle veya hareketlerle yapılan bu baskı kaynak kişinin kendi duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade etmesine engel olur. Aynı şekilde derlemecinin kaynak kişi karşısında onun ısrarlarına, telkinlerine ve inatla ileri sürdüğü düşüncelerine de tepki göstermesi beklenemez. Bir münakaşa ortamının yaratılması hiçbir zaman hoş görülmez. Böyle bir ortamın oluşmaması da aracının gayretleri ile önlenabilir. Daha münakaşanın başlangıcında aracı konuşmanın akışını izleyerek derhâl etkili ve rahatlatıcı bir arabulucu görevini üstlenmelidir.

Alana çıkan birkaç derlemeci varsa veya bir grup eleman takım çalışması içinde konuları paylaşmışsa, aracı kişinin nerede ve hangi derlemeci ile, nasıl çalışacağı da zaman zaman karşılaşılan bir sorundur. Bu sorun derlemeci ile aracının cinsiyetiyle daha da derinleşebilir. Türkiye’de kadın veya kızlardan derleme yapabilmek, derlemeyi en sağlıklı biçimde tamamlayabilmek zaten bir hayli güçtür. Derlemecinin bayan olmasına, hatta aracının da tanıdık bir kadın olmasına rağmen kaynak kişi olacak kızın veya kadının, rahatlıkla, kolaylıkla ve içtenlikle bilgi vermediğini, açıklama veya yorum yapmadığını biliyoruz. Hele yaşlı, tahsilsiz, çevresi dar, sofı ve dış dünyaya kendini kapamış kadınlar, daha da çekingenlik göstermekte, hatta bu tür konularda konuşmayı sevmemektedir. Üstelik bir de ses alma cihazı ile karşısına oturan derlemeci bayanı ve aracı bayanı başından bir an önce savmanın, böylece durduk yerde günaha girmenin, konu-komşu arasında dillere düşmenin, etrafa kendince rezil-rüsvay olmamanın çarelerini düşünüp arıyorsa, aracının başarısızlığından söz edilebilir; hatta aslında böyle bir ortama hiç gelinmemesi gerekir. Aracının görevi, bilgi ve deneyimine güvendiği, ancak pek zorluk çıkarmayacak kaynak kişileri önceden belirleyip, onları sorunsuzca derlemeciyle bir araya getirmektir. Aracı, evli kadınların özellikle cinsel veya aileyi ilgilendiren konularda bekârlara (derlemeci veya aracı) birtakım bilgileri vermediğini, vermek istemediğini, bundan özellikle kaçındıklarını da önceden bilmesi gerekir. Kimin neye ve nasıl önem verdiğini veya hangi özellik ve nitelikle-

riyle ön plâna çıkmak istediğini de bilmesi gerektiği gibi, bir dulun, nişanlının, gelinin, kaynananın tutum ve davranışının da ne olacağını kestirmemesi derleme ortamında soğuk bir havanın esmesine yol açar. Hele bilgiler küçük veya büyük bir topluluk içinde alınmak isteniyorsa, aracının çok daha titiz ve dikkatli olması, derlemeciyi bazı bakımlardan uyarması iyi olur. O topluluğun oluşmasını da aracının sağlaması, rahat ve huzurlu bir ortamda derleme yapılacağına bir işarettir. Birbirine zıt giden, araları şu veya bu sebeple bozuk, dedikoducu, geçimsiz, araya durmadan ilgili-ilgisiz lâf sokuşturan, etrafta olumsuz bir ün yapmış hanımların bir araya gelmemesini veya böyle birinin derleme yapılan yerden uzak tutulmasını da aracı, alacağı önlemlerle gerçekleştirmelidir.

Aracının başka önemli bir görevi de, derlemeci-kaynak kişi arasında geçen konuşmanın belirlenen asıl konu etrafında akıp gitmesini sağlamaktır. Bu görev çevrede başka kişiler de varsa, daha da zorlaşır. Anlatılan konunun bölünmesi, araya lâf sokuşturma gayretleri, farklı motiflerin veya olguların, olayların söz konusu edilmesi, yerli-yersiz şakalar, fıkralar, kinayeli cümleler bu zorluğa yol açtığı gibi, çay, kahve, ayran gibi birtakım içeceklerin sunulması, yahut çörek, börek, gözleme, bazlama, tatlı gibi ikramlar derleme ortamındaki havayı olumsuz yönde etkileyeceğinden, aracının bu yeme-içme, ikram faslını da önceden belirleyip, ilgili kişilere anlatarak ve programlayarak zamanı iyi değerlendirmesi başarılı sonuç alınmasını kolaylaştıracığı gibi, aynı zamanda ortamda daha sıcak ve anlayışlı bir havanın esmesine de fırsat verir. Sözüň-sohbetin koyulaşması da daha sonraki günlerde yapılacak çalışmalara yöre insanının olumlu bakmasını ve yaklaşmasını sağlar. Ancak bu tür ikramların belirlenen bir süre içinde yapılıp ortalığın toparlanmasının, düzeltilmesinin ardından tekrar derleme metinlerinin elde edilmesine başlanmasını da aracı ayarlamalıdır. Konunun dağılmasına, başka bilgilerin ara bilgi olarak verilmesine, aranılan bilgilerden uzaklaşılmasına aracının engel olması, duruma hemen yerinde ve zamanında müdahale etmesi uygun olur. Derlemecinin kendisinin böyle bir davranış içine girmesi, topluluk içinde hoş karşılanmadığı için, aracı hem derlemeciyi rahatlatmak, hem grubu belli bir düzene sokarak, kimseyi incitip gücendirmeden derlemelerin sürmesini sağlamak, inisiyatif başkasına bırakmamak zorundadır.

Aracının üstlendiği bir başka görevi ise, derlemecinin konusuyla ilgili olarak en bilgili, deneyimli ve nispeten kendi toplum grubundan çıkmamış, yabancı kültürlerle temasa geçmemiş kaynak kişileri önceden belirlemesidir. Bunun için derlemeci ile çok daha önceden oturup konuşmalı veya yazışmalı, derlenecek konu veya konular hakkında ana çizgileriyle bilgi sahibi kılınmalı-

Dil ve Halk Bilimi Derlemeleri Üzerine

dır. Bu bakımdan aracı kişi veya kişilerin mümkün olduğu kadar eğitilmiş, sosyal yapıyı bilen, köy ve kent hayatını tanıyan, derleme yapılacak merkez ile bağlantısını ve şahsî, ailevî ilişkilerini kesmemiş elemanlar arasından seçilmesi uygun olur. O merkezde kaynak kişi olabilecek insanları yakından tanımalıdır. Zaman zaman da olsa taşraya gidip geldiği için, kaynak kişilerin kendisini, kendilerinden kopup gitmiş, biraz burnu büyümüş, kendini beğenmiş veya çevresini, eşini-dostunu küçümseyen bir insan yerine koymamış olmaları gerekmektedir. Çünkü çalışılacak merkezde derlemeciye olan ilgiyi ve yakınlığı ancak aracı sağlayabilecektir.

Derleme alanında yapılması düşünülen bütün işlerin doğru, düzgün ve istenilen ölçülerde yapılabilmesi, aracının kişiliğine sıkı sıkıya bağlıdır. Yerine ve zamanına göre derlemecinin karşılaştığı irili ufaklı sorunları çözebilmeli, çeşitli engeller ortaya çıkıyorsa onları bertaraf edebilmelidir. Aracı olarak üstlenmek zorunda olduğu rolü en iyi ve başarılı bir biçimde oynamalıdır. Bunun için aracının derlemeci kadar olmasa bile, kendisini bilgi bakımından donatması, çevresinde gördüğü sevgiyi ve saygıyı devam ettirmesi, zorluklar karşısında derlemeciyi yalnız bırakmaması, hemen her konuda ve olayda derlemecinin yanı başında olduğunu hissettirmesi gerekli bir davranıştır.

Derleme konusuyla doğrudan doğruya bir ilgisi olamaz gibi görünse de, aracı kişinin birtakım yan işlerde de yardımcı olması beklenir. Derlemecinin derleme süresi boyunca o merkezde geceleyeceği yerin bulunması, yeme-içme, yıkanma vb. işlerin nerede, nasıl yapılacağını önceden ayarlaması, derlemeler sırasında kullanılacak olan teknik araç ve gereçlerin sağlam, çalışır bir durumda bulundurulması, bozulan bir araç-gerecin en kısa zamanda nasıl, nerede ve kim tarafından onarılabileceğini bilmesi büyük kolaylık sağlayacaktır.

Ayrıca çevrede iyi bir hava yaratmak amacıyla aracı kişinin derlemeciyle olan yakın ilişkisini de istismar etmemesi, derlemeciyi zora veya sıkıntıya sokacak tutum ve davranış içine girmemesi gerekir. Özellikle derlemeciye sormadan, onunla konuşup anlaşımadan hiç kimseye herhangi bir konu ile ilgili olarak, ileriye dönük söz vermemeli, birtakım taahhütlerde bulunmamalıdır. Böylece daha sonra yapılması düşünülen çalışmalar sırasında meydana gelebilecek hayal kırıklıkları ve soğukluklar da önlenmiş olur.